

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради університету
29 серпня 2025 року,
протокол № 1

Ректор, голова вченої ради
університету, доктор юридичних
наук, професор

_____ Олег ОМЕЛЬЧУК

29 серпня 2025 року

м.п.

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО НАРОДОВЛАДДЯ»
для підготовки на другому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня магістра
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право

Розробник робочої програми:

Олена ГАЛУС – завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

_____ Олена ГАЛУС

«25» серпня 2020 року

Схвалено кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового права 26 серпня 2025 року, протокол № 1.

Завідувач кафедри _____ Олена ГАЛУС

26 серпня 2025 року

Декан юридичного факультету

_____ Віктор ЗАХАРЧУК

26 серпня 2025 року

Погоджено методичною радою університету 27 серпня 2025 року, протокол № 1.

Голова методичної ради _____ Ірина КОВТУН

27 серпня 2025 року

ЗМІСТ

	Стор.
1. Опис навчальної дисципліни	– 4
2. Заплановані результати навчання	– 5
3. Програма навчальної дисципліни	– 7
4. Структура вивчення навчальної дисципліни	– 11
4.1. Тематичний план навчальної дисципліни	– 11
4.2. Аудиторні завдання	– 12
4.3. Самостійна робота студентів	– 12
5. Методи навчання та контролю	– 12
6. Схема нарахування балів	– 13
7. Рекомендовані джерела	– 13
7.1. Основні джерела	– 13
7.2. Допоміжні джерела	– 15
8. Інформаційні ресурси в Інтернеті	– 17

1. Опис навчальної дисципліни

1. Шифр і назва галузі знань	– D Бізнес, адміністрування та право
2. Код і назва спеціальності	– D8 Право
3. Назва спеціалізації	– не передбачена
4. Назва дисципліни	– Форми безпосереднього народовладдя
5. Тип дисципліни	– вибіркова
6. Освітній рівень, на якому вивчається дисципліна	– другий
7. Ступінь вищої освіти, що здобувається	– магістр
8. Курс / рік навчання	– перший
9. Семестр	– перший, другий
10. Обсяг вивчення дисципліни:	
1) загальний обсяг (кредитів ЄКТС / годин)	– 3/90
2) денна форма навчання:	
аудиторні заняття (годин)	– 36
% від загального обсягу	– 40
лекційні заняття (годин)	– 18
% від обсягу аудиторних годин	– 50
семінарські заняття (годин)	– 18
% від обсягу аудиторних годин	– 50
самостійна робота (годин)	– 54
% від загального обсягу	– 60
3) заочна форма навчання:	
аудиторні заняття (годин)	– 16
% від загального обсягу	– 16,7
лекційні заняття (годин)	– 10
% від обсягу аудиторних годин	– 60
семінарські заняття (годин)	– 6
% від обсягу аудиторних годин	– 40
самостійна робота (годин)	– 100
% від загального обсягу	– 83,3
11. Форма семестрового контролю	– залік
12. Місце дисципліни в логічній схемі:	
1) супутні дисципліни	– О.8.М.2 Україна в міжнародному правовому вимірі;
О.8.М.3 Проблеми нормотворення та правозастосування;

- 2) наступні дисципліни – О.8.М.9 Теорія і практика адміністративного судочинства; О.8.М.11 Практика забезпечення конституційних прав людини.
13. Мова вивчення дисципліни – українська.

2. Заплановані результати навчання

Програмні компетентності, які здобуваються під час вивчення навчальної дисципліни:

Загальні компетентності

- ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
 ЗК 2. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.
 ЗК 3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
 ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Спеціальні компетентності

СК 1. Здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності.

СК 10. Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також розуміння особливостей практики їх застосування.

Навчальна дисципліна «Форми безпосереднього народовладдя» забезпечує досягнення таких **результатів навчання**, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки на другому рівні здобувачів вищої освіти ступеня магістра зі спеціальності D8 Право галузі знань D Бізнес, адміністрування та право:

РН 1. Оцінювати природу та характер суспільних процесів і явищ, і виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання.

РН 3. Проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження.

РН 4. Здійснювати презентацію свого дослідження з правової теми, застосовуючи першоджерела та прийоми правової інтерпретації складних комплексних проблем, що постають з цього дослідження, аргументувати висновки.

РН.7. Дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати і обґрунтовувати варіанти їх розв'язання.

РН 11. Використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції.

РН 12. Проводити порівняльно-правовий аналіз окремих інститутів права різних правових систем, враховуючи взаємозв'язок правової системи України з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу.

РН 13. Аналізувати та оцінювати практику застосування окремих правових інститутів.

РН 14. Обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування.

РН 17. Інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності.

Після завершення вивчення дисципліни здобувач повинен продемонструвати такі результати навчання:	
1. Знання	
<i>(здатність запам'ятовувати або відтворювати факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи, цілісні теорії тощо)</i>	
1.1)	Називати понятійно-термінологічний апарат форм безпосереднього народовладдя;
1.2)	визначати закони та нормативні акти, що регулюють форм безпосереднього народовладдя в Україні;
1.3)	описувати систему та компетенцію виборчих комісій та комісій з референдумів, органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері безпосереднього народовладдя;
1.4)	характеризувати порядок прийняття актів безпосереднього народовладдя та етапи виборчого і референдного процесу.
2. Розуміння	
<i>(здатність розуміти та інтерпретувати вивчене, уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворювати словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань)</i>	
2.1)	Уміти пояснювати принципи безпосереднього народовладдя;
2.2)	уміти пояснити специфічні терміни, що застосовуються у законодавстві про безпосереднього народовладдя;
2.3)	орієнтуватися у міжнародних стандартах безпосереднього народовладдя;
2.4)	розуміти порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб з питань безпосереднього народовладдя.
3. Застосування знань	
<i>(здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях (наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач)</i>	
3.1)	Знаходити необхідний нормативно – правовий акт щодо форм безпосереднього народовладдя та правильно його застосовувати;
3.2)	складати процесуальні документи щодо захисту прав на участь в управлінні державними та місцевими справами;
3.3)	використовувати теоретичні знання з дисципліни для вирішення практичних завдань;
3.4)	могти кваліфікувати юридичну відповідальність за порушення законодавства про безпосереднє народовладдя.
4. Аналіз	
<i>(здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних)</i>	

4.1) Аналізувати сутність правового регулювання суспільних відносин в сфері здійснення безпосереднього народовладдя;
4.2) здійснювати правовий аналіз державних і муніципальних рішень з питань безпосереднього народовладдя;
4.3) розуміти як виникають, змінюються і припиняються суспільні відносини у сфері безпосереднього народовладдя;
4.4) логічно проаналізувати характер і тенденції розвитку законодавства про безпосереднє народовладдя.
4.5) визначати закономірності виборчого та референдного процесу;
5. Синтез (здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю)
5.1) Аргументувати поділ виборчого та референдного процесу на стадії;
5.2) аргументовано роз'яснити правовий статус суб'єктів безпосереднє народовладдя.
6. Оцінювання (здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі)
6.1) Оцінювати юридичну повноцінність нормативно-правової бази, що регулює форми безпосереднього народовладдя в Україні;
6.2) робити висновки щодо основних тенденцій розвитку законодавства про форми безпосереднього народовладдя, а також практики його застосування;
6.3) пропонувати власні шляхи вирішення правових колізій у законодавстві про форми безпосереднього народовладдя;
6.4) розробляти можливості запозичення норм зарубіжного законодавства про форми безпосереднього народовладдя в національне законодавство.
7. Створення (творчість) (здатність до створення нового культурного продукту, творчості в умовах багатовимірності та альтернативності сучасної культури)
7.1) розробляти проекти процесуальних документів за завданою ситуаційною задачею;
7.2) сформулювати своє бачення щодо перспектив вдосконалення моделі безпосереднього народовладдя в Україні.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Загальна характеристика форм безпосереднього народовладдя

Поняття та ознаки форм безпосереднього народовладдя. Співвідношення безпосереднього народовладдя, державної та муніципальної влади. Функції форм безпосереднього народовладдя.

Класифікація форм безпосереднього народовладдя. Критерії класифікації форм безпосереднього народовладдя.

Конституційні форми безпосереднього народовладдя.

Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя.

Фактичні форми безпосереднього народовладдя.

Становлення і розвиток безпосереднього народовладдя та його форм в Україні.

Тема 2. Вибори як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Основні етапи становлення та розвитку інституту виборів в Україні та світі. Поняття, принципи, функції виборів. Класифікація виборів. Поняття та види виборчих систем, їх переваги та недоліки. Міжнародно-правові стандарти виборів.

Поняття, принципи та суб'єкти виборчого процесу. Строки у виборчому процесі. Стадії виборчого процесу в Україні. Територіальна організація виборів в Україні. Виборчі комісії: їх система та функції. Списки виборців. Державний реєстр виборців. Передвиборна агітація. Виборчі бюлетені: порядок виготовлення, передачі виборчим комісіям. Порядок оскарження результатів виборів. Юридична відповідальність за порушення законодавства про вибори.

Порядок організації та проведення виборів Президента України.

Порядок організації та проведення виборів народних депутатів України.

Порядок організації та проведення місцевих виборів.

Тема 3. Референдум як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Основні етапи становлення та розвитку інституту референдумів в Україні та світі. Поняття, принципи, предмет та функції референдумів. Класифікація референдумів. Міжнародно-правові стандарти референдумів.

Поняття та загальні засади референдного процесу. Юридична відповідальність за порушення законодавства про референдуми.

Поняття та види всеукраїнського референдуму. Порядок призначення (проголошення) всеукраїнського референдуму. Реалізація права вимоги проведення всеукраїнського референдуму. Комісії із всеукраїнського референдуму. Утворення округів і дільниць із всеукраїнського референдуму. Порядок голосування і підрахунку голосів. Встановлення результатів всеукраїнського референдуму. Правові наслідки всеукраїнського референдуму. Всеукраїнський референдум 16 квітня 2000 року.

Поняття та види місцевих референдумів. Порядок призначення місцевих референдумів. Реалізація права вимоги проведення місцевих референдумів. Організаційно-правові заходи по підготовці та проведенню місцевих референдумів. Комісії із місцевого референдуму. Утворення округів і дільниць із місцевого референдуму. Порядок голосування і підрахунку голосів. Встановлення результатів місцевих референдумів. Правові наслідки місцевих референдумів.

Тема 4. Мирні збори, мітинги, походи і демонстрації як конституційні форми безпосереднього народовладдя

Становлення та розвиток права на свободу мирних зібрань на території України. Поняття мирних зібрань, мирних заходів, зборів, мітингів, походів, демонстрацій, пікетувань, флешмобу (спонтанного зібрання) тощо.

Порядок організації та проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Обмеження права на свободу мирних зібрань. Захист права на свободу мирних зібрань.

Проблемні питання правового регулювання та реалізації конституційного права громадян України на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Правові позиції Конституційного Суду України стосовно права на мирні зібрання.

Міжнародні стандарти забезпечення права на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Практика Європейського суду з прав людини у сфері захисту свободи зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Тема 5. Звернення (петиції) громадян до органів публічної влади як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Становлення і розвиток правового регулювання права про звернення громадян до органів публічної влади на території України.

Поняття і види звернень громадян до органів публічної влади.

Механізм реалізації конституційного права громадян до звернення до органів публічної влади.

Порядок подачі звернень громадян органам публічної влади. Порядок розгляду звернень громадян органами публічної влади.

Порядок подачі та розгляду електронних звернень (петицій).

Тема 6. Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя

Поняття та види врегульованих законодавством форм безпосереднього народовладдя.

Опитування громадян. Народні обговорення. Консультації з громадськістю в діяльності органів виконавчої влади.

Основні форми участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.

Організація і проведення загальних зборів громадян за місцем проживання. Місцеві ініціативи та громадські слухання: процедурні аспекти реалізації.

Відкликання обраних представників за народною ініціативою.

Громадські експертизи.

Тема 7. Фактичні форми безпосереднього народовладдя

Поняття та види фактичних форм безпосереднього народовладдя. Проблеми легітимності та легальності фактичних форм безпосереднього народовладдя.

Революції, повстання, громадянські війни, політичні страйки як фактичні форми безпосереднього народовладдя.

Перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя. Народна законодавча ініціатива. Народне вето.

4. Структура вивчення навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин											
		Денна форма навчання						Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС		Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	Загальна характеристика форм безпосереднього народовладдя	8	2	2	-	-	4	8	1	-	-	-	7
2.	Вибори як конституційна форма безпосереднього народовладдя	16	4	4	-	-	8	16	2	1	-	-	13
3.	Референдум як конституційна форма безпосереднього народовладдя	10	2	2	-	-	6	10	1	1	-	-	8
4.	Мирні збори, мітинги, походи і демонстрації як конституційні форми безпосереднього народовладдя	10	2	2	-	-	6	10	1	1	-	-	8
5.	Звернення (петиції) громадян до органів публічної влади як конституційна форма безпосереднього народовладдя	14	2	2	-	-	10	14	2	1	-	-	11
6.	Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя	22	4	4	-	-	14	22	2	1	-	-	19
7.	Фактичні форми безпосереднього народовладдя та перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя	10	2	2	-	-	6	10	1	1	-	-	8
Усього годин		90	18	18	-	-	54	90	10	6	-	-	74

4.2. Аудиторні заняття

4.2.1. Аудиторні заняття (лекції, семінарські (практичні, лабораторні) заняття) проводяться згідно з темами та обсягом годин, передбачених тематичним планом.

4.2.2. Плани лекцій з передбачених тематичним планом тем визначаються в підрозділі 1.2 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.2.3. Плани семінарських (практичних, лабораторних) занять з передбачених тематичним планом тем, засоби поточного контролю знань та методичні рекомендації для підготовки до занять визначаються в підрозділі 1.3 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3. Самостійна робота студентів

4.3.1. Завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.4 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3.2. Виконання індивідуальних завдань всіма студентами не є обов'язковим і може здійснюватися окремими студентами з власної ініціативи або за пропозицією викладача.

4.3.3. Тематика індивідуальних завдань та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.5 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3.4. Індивідуальні завдання виконуються в межах часу, визначеного для самостійної роботи студентів, та оцінюються частиною визначених в розділі 6 цієї програми кількості балів, виділених для самостійної роботи.

5. Методи навчання та контролю

Під час лекційних занять застосовуються:

- 1) традиційний усний виклад змісту теми;
- 2) слайдова презентація.

На семінарських та практичних заняттях застосовуються:

- дискусійне обговорення проблемних питань;
- вирішення ситуаційних завдань;
- повідомлення про виконання індивідуальних завдань.

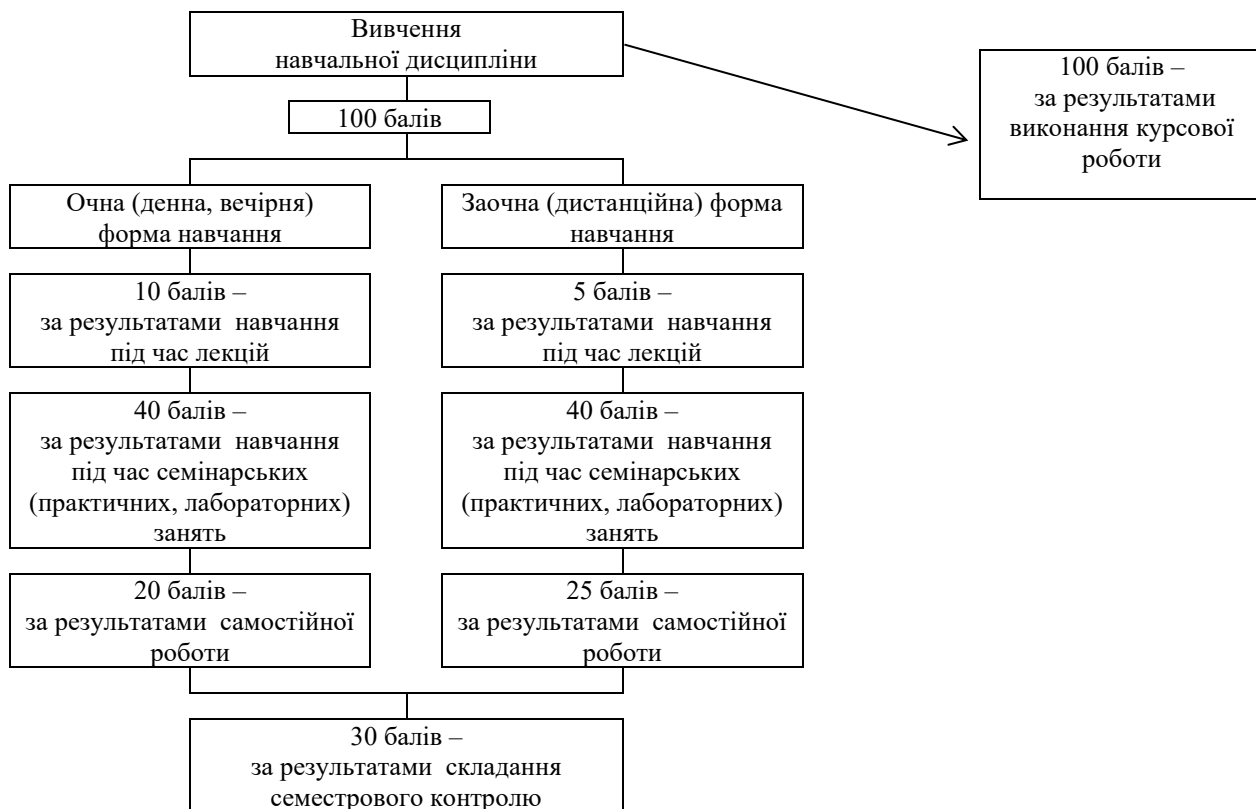
Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться у формах:

- 1) усне або письмове (у тому числі тестове) бліц-опитування студентів щодо засвоєння матеріалу попередньої лекції;
- 2) усне або письмове (у тому числі тестове) опитування на семінарських заняттях;
- 3) виконання поточних контрольних робіт у формі тестування.

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі письмового заліку. Структура залікового білету включає 30 тестових питань.

6. Схема нарахування балів

6.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

6.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій, семінарських занять, самостійної роботи студентів та виконання індивідуальних завдань визначаються в навчально-методичних матеріалах з цієї дисципліни.

7. Рекомендовані джерела

7.1. Основні джерела

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>
3. Виборчий кодекс України від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text>

7. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В. С., Подгорної В. В., Кислої Т. В. про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. Ст. 2605.

9. У справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів "район" та "район у місті", і поняття "організація управління районами в містах", яке вживається в частині п'ятій статті 140 Конституції України, а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про адміністративно-територіальний устрій): Рішення Конституційного Суду від 13.07.2001 р. *ОБУ*. 2001. № 29. Ст. 1327.

10. Статут Хмельницької міської територіальної громади : Рішення Хмельницької міської ради від 14.06.2024 року №3. URL : <https://www.khm.gov.ua/uk/content/statut-hmelnickoyi-miskoyi-terytorialnoyi-gromady>

11. Батанов О.В. Муніципальне право України: підручник. Х.: Одісей, 2008. 528 с.

12. Галус О.О. Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.

13. Муніципальне право України : навчальний посібник. Колектив авторів : д.ю.н., професор О. М. Буханевич (розділ 8, § 9.4.), д.ю.н., професор С. Г. Стеценко (розділ 1), д.ю.н., доцент І. Л. Самсін (§ 11.2., § 11.4., § 11.5.), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 2.1., § 2.2., § 2.3., § 11.3.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.5., § 4.8., розділ 6), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4, § 9.3., розділ 12), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 2.6., § 4.1., § 4.2., § 4.3., § 4.4., § 4.5., § 4.6., § 4.7., § 10.1., § 10.2, § 10.3., § 10.5), к.ю.н. І. В. Рижук (розділ 3, розділ 5), ст. викладач А. М. Токар (§ 7.1., § 7.2., § 9.1., § 9.2., § 10.4.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 7.3., § 11.1.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 440 с.

14. Публічна влада в Україні : проблемні аспекти та шляхи вдосконалення : колективна монографія. // Колектив авторів : д.ю.н., доцент О. М. Буханевич (§ 1.2), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 1.4.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.1., § 2.3.), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4), к.ю.н., доцент О.

О. Галус (§ 3.1., § 3.2.), к.ю.н. І. В. Рижук (§ 1.1., § 1.3.), ст. викладач А. М. Токар (§ 1.3., § 2.2.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 2.5.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, доцента Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 420 с.

15. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Харків : ФІНН, 2009. 216 с.

7.2. Допоміжні джерела

16. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Х. : Право, 2015. 248 с.

17. Балабан Р. В. Теорія виборчої системи. К. : Либідь, 2007. 112с.

18. Безп'ячук Ж., Євгенєва А., Ковриженко Д. Вибори в Європейському Союзі. Лабораторія законодавчих ініціатив. К. : ФАДА ЛТД, 2006. 156 с.

19. Бисага Ю. М., Гомонай В. В., Чечерський В. І. Конституційно-процесуальне право [вид. 5-е, доп. і вдосконалене]. Ужгородський національний ун-т. Інститут держави і права країн Європи. Юридичний факультет. Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства. Ужгород : Ліра, 2008. 307 с.

20. Бучин М. А. Ресурси виборчої кампанії та особливості їх використання в Україні: монографія. Національний ун-т "Львівська політехніка". Л. : ЛІСВ, 2009. 231 с.

21. Виборче право України: Навч. посібник / [за ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук] / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К. : Парламентське видавництво, 2003. 383с.

22. Відповідальність за порушення законодавства про вибори / за ред. О.Л. Копиленка / Інститут законодавства Верховної Ради України; Академія правових наук України. Київський регіональний центр. К. : Парламентське вид-во, 2006. 72 с.

23. Георгіца А. З., Шукліна Н. Г. До питання про зміст конституційно-правової категорії «демократія». *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2003. Вип. 172: Правознавство. С. 46–51.

24. Дзвінчук Д. І. Механізми демократії участі : суть та особливості застосування на місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 1 (52). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2016-1/doc/1/02.pdf>

25. Кальниш Ю. Г. Пряма демократія в Україні: історичні традиції та перспективи розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4 (9). С. 5–15. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/2.pdf>

26. Капінос М.С. Традиції демократичного врядування в Україні: історичний екскурс. Традиції демократичного врядування в історії українського державотворення : монографія / В. М. Князев, Ю. В. Бакаєв, Т. Е. Василевська та

ін. ; за заг. ред. В. М. Князева. Київ : НАДУ, 2010. С. 5– 18. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/f433476d-198b43c7-bc74-8854fdc74267.pdf

27. Куйбіда Р., Серeda М. Свобода мирних зібрань у практиці адміністративних судів: аналітичний огляд судової практики за 2010– 2014 роки. / Центр політико-правових реформ. 2014. URL: http://pravo.org.ua/files/Sud/___2010-2014.pdf

28. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/401765?download=true>

29. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 356 с

30. Лисенков С. Л. Основи конституційного процесуального права. Навчальний посібник. К.: «Юрисконсульт», 2007. 270 с.

31. Михайлов М. Б. Безпосередня демократія як організаційно-правова основа взаємодії суспільства та держави. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круг. столу (м. Харків, 198 20 квіт. 2016 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 183–186.

32. Михайлов М. Б. До питання про принципи безпосередньої демократії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 82–84. 80.

33. Михайлов М. Б. Класифікація типових та нетипових форм безпосередньої демократії. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 127–131.

34. Мірошніченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні : монографія / за ред. О. Л. Копиленка. Київ : Фенікс, 2012. 360 с.

35. Мурашин Г. О. Демократія // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Т. 2: Д–Й / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. С. 5-6.

36. Мурашин О. Акти прямого народовладдя: проблеми ефективності. *Право України*. 1999. № 10. С. 3–7.

37. Нестерович В.Ф. Виборче право України: підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 504 с.

38. Парламентські вибори в Європейському Союзі / Д.С. Ковриженко, Д.М. Котляр, А.М. Євгенєва та ін. К. : Міленіум, 2002. 113с.

39. Перепелюк В. Г. Конституційні процедури. Державно – процесуальне право: Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2004. 350 с.

40. Погорілко В. Ф., Ісаєва Н. К., Костецька Т. А. Науково-практичний коментар Закону України "Про вибори Президента України" / за ред.. В.Ф. Погорілка. Інститут держави і права НАН України ім. В.М.Корецького. К. : Парламентське видавництво, 2004. 82 с.

41. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т. / за ред. В.Ф. Погорілка. Т. 1. К.: ТОВ „Видавництво „Юридична думка”, 2006. 544 с.
42. Ставнійчук М. Форми безпосередньої демократії // Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. 2-ге доопр. вид. Київ : Наук. думка, 2000. С. 286–342.
43. Ставнійчук М. І. Безпосередня та представницька демократія. *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 1. С. 157–165.
44. Ставнійчук М. І. Система безпосереднього народовладдя умовах незалежності України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 4 (6). С. 22–26.
45. Ставнійчук М. І. Теоретичні проблеми становлення прямого народовладдя в Україні. *Правова держава*. 1998. Вип. 9. С. 78–85.
46. Чистоколяний Я. В. Поняття і принципи форм безпосередньої демократії в Україні. *Держава і право*. 2007. Вип. 35. С. 194–200.
47. Юридична відповідальність за порушення законодавства про вибори народних депутатів України / за ред. О.Л. Копиленка. Інститут законодавства Верховної Ради України; Академія правових наук України. Київський регіональний центр. К. : Парламентське вид-во, 2007. 96 с.

8. Інформаційні ресурси в Інтернеті

<http://portal.rada.gov.ua/> - Верховна Рада України
<http://www.nbu.gov.ua> – Національна бібліотека імені В.І.Вернадського
<http://www.khmelnytsky.com/> - Веб-сайт Хмельницької міської ради
<http://univer.km.ua/> - Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
[http:// www.cvk.gov.ua/](http://www.cvk.gov.ua/) - Центральна виборча комісія
<https://court.gov.ua/> - Судова влада України
[http:// www.ombudsman.kiev.ua/](http://www.ombudsman.kiev.ua/) - Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
[http:// cvi.com.ua/](http://cvi.com.ua/) - Комітет виборців України
<https://www.venice.coe.int/webforms/events/> - Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія)